

Seksevariatie in het Nederlands. Een sociolinguïstisch onderzoek naar het Amsterdams *

door

D. BROUWER

Dit proefschrift gaat over het taalgebruik en de taalattitudes van vrouwen en mannen. Uit sociolinguïstisch onderzoek in vooral de Verenigde Staten en Engeland komt herhaaldelijk hetzelfde variatie patroon naar voren met betrekking tot de uitspraak: vrouwen gebruiken vaker de varianten uit de standaardtaal, mannen vaker de non-standaard varianten. Ik heb geprobeerd enig licht te werpen op mogelijke verklaringen voor dit verschijnsel op grond van een onderzoek uitgevoerd in Amsterdam. De eerste doelstelling was een zo nauwkeurig mogelijke beschrijving te geven van de sociolinguïstische variatie, waarbij ik me concentreerde op de verschillende leefsituaties van vrouwen en mannen. In de tweede plaats heb ik de sociale evaluatie van standaard en non-standaard variëteiten onderzocht en de evaluatie van vrouwelijke en mannelijke sprekers, op zoek naar aanvullende verklaringen voor de sekse-gebonden taalvariatie.

In Hoofdstuk 1 geef ik een kort overzicht van wat er bekend is over het taalgebruik en de taalattitudes van vrouwen en mannen. Binnen de taalwetenschap is betrekkelijk weinig aandacht besteed aan taal van vrouwen, oftewel aan de verschillen in taalgebruik tussen vrouwen en mannen. De verwaarlozing van vrouwentaal is allereerst te wijten aan de dominante positie van mannen in de (taal)wetenschap, die de taal van vrouwen hooguit als hoofdstuk apart behandelen. Een tweede oorzaak voor deze verwaarlozing moet worden gezocht in de in deze eeuw dominante strukturalistische en transformationeel-generatieve paradigma's, waarin taal wordt opgevat als autonoom verschijnsel, zodat alleen variatie gekonditioneerd door intra-linguïstische

*. In mijn lezing 'Vrouwen- en mannentaal als socio-culturele verschijnselen' tijdens het Colloquium 'Vrouwenstudies: nieuwe methodes en perspectieven' van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij op 21 oktober 1989 te Brussel heb ik geput uit onderzoeksresultaten uit mijn proefschrift. Omdat vlak na het Colloquium een handelsuitgave van mijn proefschrift is verschenen (*Gender variation in Dutch. A sociolinguistic study of Amsterdam speech*. Dordrecht/Providence: Foris Publications, Topics in Sociolinguistics 8), wordt hier volstaan met een samenvatting.

faktoren aan bod komt. Pas in de jaren zestig komt hierin verandering door de opkomst van de sociolinguïstiek, waarin taal wordt benaderd als maatschappelijk-kultureel verschijnsel, zodat naast variatie naar sociaal milieu en leeftijd ook sekse-gebonden taalvariatie aan de orde kon komen. Er werd herhaaldelijk vastgesteld dat vrouwen vaker de standaardtaal gebruiken en mannen meer gebruik maken van non-standaard varianten. Bovendien bleken vrouwen een positievere attitude te hebben tegenover de standaardtaal en mannen een positievere attitude tegenover (sociale) dialecten.

Hoofdstuk 2 bevat een beschrijving van het onderzoek in Amsterdam. Het onderzoek heeft drie componenten: een analyse van het taalgebruik, bestudering van de taalattitudes en bestudering van enkele aspecten van de levensomstandigheden van de informanten. Er zijn 96 spreker geïnterviewd, bestaande uit 48 echtparen uit Amsterdam West. De leeftijd van de vrouwen ligt tussen de 25 en 35 jaar. Het beroep van de mannen valt noch onder de laagste noch onder de hoogste beroepskategorie; de onderzochte groep kan dus ruwweg worden ingedeeld als behorend tot de lagere middenklasse (lower middle class). In het onderzoek borduur ik voort op de sociolinguïstische bevindingen. Er is geprobeerd de sociolinguïstische benadering te combineren met een feministisch perspectief door rekening te houden met de verschillende oriëntaties van vrouwen en mannen op hun taalgebruik. De ongelijkheid in de leefsituatie van vrouwen en mannen is in de onderzoeksopzet geoperationaliseerd door de introductie als primaire onafhankelijke variabelen van het hebben van kinderen en het hebben van betaald werk van de vrouw; als sekundaire onafhankelijke variabelen zijn de opleiding, de aard van het werk en de sociale contacten van de informanten bestudeerd. De afhankelijke, fonetisch-fonologische, variabelen zijn: (aa), (ee), (oo), (au), (ei) en (z). De taalattitude component bevat vier zelf-evaluatie testen en vier subjectieve reactie testen, waarin wordt gebruik gemaakt van de 'matched-guise' techniek.

In Hoofdstuk 3 wordt linguïstische variatie met betrekking tot de fonetisch-fonologische variabelen behandeld. De stijlverschuiving wordt op twee manieren belicht: als een verschuiving die plaats vindt tussen de verschillende onderzochte stijlen en als variatie die binnen één stijl voorkomt. Een analyse van de linguïstische variabelen afzonderlijk toont dat vrouwen consistent vaker varianten uit het standaard Nederlands gebruiken en mannen vaker de Amsterdams gekleurde varianten. De stijlverschuiving van vrouwen en mannen wordt achter-eenvolgens beschouwd als een absoluut verschijnsel en een 'relatief' verschijnsel, rekening houdend met de mogelijke mate van stijlver-

verschuiving, waarbij de stijlverschuiving wordt afgezet tegen de mate van gebruik van standaardvarianten in het informele deel van het interview. Tenslotte ga ik in op het co-variantie patroon van de linguïstische variabelen, resulterend in een algemene maat voor de mate van standaard Nederlands en Amsterdams dialect.

In Hoofdstuk 4 onderzoek ik de taalvariatie tussen vrouwen en mannen met het oog op onderliggende factoren ter verklaring van de sekse-variatie in taal. De standaard/non-standaard dimensie, onthuld in het derde hoofdstuk, wordt gebruikt om de effecten van het hebben van kinderen en het hebben van betaald werk van de vrouw te bepalen, samen met de effecten van het opleidingsnivo, specifieke kenmerken van het werk en van het sociale netwerk van de informanten. De variabelen sekse, opleiding, kinderen en werk van de vrouw zijn van invloed op het taalgebruik. De volgende verbanden worden vastgesteld:

- vrouwen gebruiken vaker varianten uit het standaard Nederlands, mannen vaker varianten uit het Amsterdams;
- vrouwen met een hoger opleidingsnivo gebruiken meer standaardtaal dan vrouwen met een lager opleidingsnivo;
- vrouwen (en mannen) met kinderen gebruiken meer standaardtaal dan vrouwen (en mannen) zonder kinderen;
- vrouwen (en mannen) uit een echtpaar waarin de vrouw buitenshuis werkt gebruiken meer standaardtaal dan vrouwen en mannen waarin dit niet het geval is.

Sekse blijkt de grootste invloed te hebben op het taalgebruik. Verder bestaan er relatief veel onderlinge verbanden tussen de onafhankelijke variabelen. Vrouwen met een hoger opleidingsnivo werken vaker buitenshuis dan vrouwen met een lager opleidingsnivo. Vrouwen met een lager opleidingsnivo hebben vaak kinderen, vrouwen met een hoger opleidingsnivo werken vaak buitenshuis. Het hebben van kinderen impliceert vaak de afwezigheid van werk buitenshuis, vice versa. Werk buitenshuis impliceert vaak de afwezigheid van kinderen, vice versa.

Hoofdstuk 5 behandelt de resultaten van de taalattitude testen. De zelf-evaluatie testen wijzen op een positievere houding van vrouwen tegenover het standaard Nederlands en een positievere houding van mannen tegenover het Amsterdams. Uit de subjectieve reactie testen blijkt dat de standaard variëteit wordt geassocieerd met hoge sociale status en femininiteit, de non-standaard variëteit met lage sociale status en masculiniteit. Bovendien worden vrouwelijke en mannelijke sprekers verschillend geëvalueerd. Een standaard sprekende man wordt een hogere sociale status toebedeeld dan een standaard spre-

kende vrouw, evenals een dialect sprekende man een hogere sociale status wordt toegekend dan een dialect sprekende vrouw. Wat betreft de oordelen over de femininiteit en masculiniteit van de sprekers werden mannen sterker gestereotypeerd dan vrouwen: spreekt hij standaard Nederlands dan wordt hij alras voor halfzacht versleten, spreekt hij Amsterdams, dan is hij een macho.

In Hoofdstuk 6 worden de resultaten kort samengevat. In deze studie blijkt de sekse van de spreker van doorslaggevende betekenis voor het taalgebruik: vrouwen gebruiken vaker standaard Nederlands en mannen vaker Amsterdams. Daarnaast zijn het opleidingsnivo, het hebben van kinderen en het hebben van werk buitenshuis van de vrouw bepalend voor het taalgebruik: een hoger opleidingsnivo, de aanwezigheid van kinderen en werk buitenshuis van de vrouw impliceren een ruimer gebruik van standaard Nederlands. De taalattitudes korresponderen met het taalgebruik: vrouwen staan positiever tegenover standaard Nederlands, mannen tegenover het Amsterdams. Vrouwen worden geacht standaardtaal te spreken, terwijl van mannen het gebruik van non-standaardtaal meer wordt getolereerd. Kortom, zowel de sociale positie als de opvattingen over de sociale rollen van vrouwen en mannen zijn van invloed op het taalgebruik. Met deze studie hoop ik te hebben aangetoond dat sociolinguïstisch onderzoek naar het taalgebruik van vrouwen en mannen zich moet richten op een analyse van taalgebruik gerelateerd aan zowel de ondergeschikte positie van vrouwen in de maatschappij als de uiteenlopende sociale normen voor vrouwen en mannen.